

COL·LECCIONS FOTOGRÀFIQUES DE REVISTES ESPECIALITZADES AL MUSEU MARÍTIM DE BARCELONA

Silvia Dahl, Pep Parer
Museu Marítim de Barcelona

Objectius

L'objectiu d'aquest escrit és compartir l'experiència sobre un cas en què es poden trobar les institucions dedicades a la preservació patrimonial quan ingressen certs materials provinents de determinats fons. Concretament, exposarem el cas de dues col·leccions de gran interès documental en un museu especialitzat malgrat la seva complexitat (estat de conservació, drets de les imatges), però sobre el que cal prendre decisions pel que fa al seu tractament, gestió i futura difusió.

Ens centrarem en les dificultats que suposa tractar un fons d'aquestes característiques des de la vessant de la conservació preventiva, a curt i llarg termini, la planificació necessària que demana un repte com aquest, però també els beneficis pel que fa a la investigació i al coneixement, tant de les matèries temàtiques del fons, com en els aspectes tècnics fotogràfics, d'història dels processos, mètodes de treball, tècniques i evolució dels materials usats.

Introducció

El Museu Marítim de Barcelona està realitzant una activa tasca de compromís amb el món de la nàutica esportiva. Els darrers anys s'han ingressat diversos fons fotogràfics provinents de reportatges de revistes destinats bàsicament a la indústria del sector i actes de difusió d'esdeveniments d'esports nàutics.

Com a institució pública al servei de la societat que té com a finalitat la salvaguarda i l'estudi del patrimoni, existeix la responsabilitat de preservar materials que, com és el cas de les editorials de revistes nàutiques, han anat produint i contractant reportatges fotogràfics per a ser publicats en diferents mitjans de comunicació. La majoria d'aquests reportatges i revistes han desaparegut, malauradament gairebé un 80% dels seus fons fotogràfics, pel que tindrem veritables llacunes per estudiar el fenomen de les competicions i altres esdeveniments sobre l'esport nàutic en el nostre país durant les últimes dècades del segle XX. Es tracta d'un patrimoni gestat en el nostre país: quasi totes aquestes revistes especialitzades han tingut la seu a Barcelona, com *Yate y Motonàutica*, *Skipper*, *Navegar* (anys 1970 fins 2010), entre altres. Actualment existeixen 10 revistes de 4 editorials diferents.

Entre les adquisicions sobre nàutica esportiva dels últims anys en destacarem tres. Volem remarcar que ha estat clau la generositat i compromís dels donants, així com també la funció dels mediadors que han fet apropar les dues parts (museu i revistes/fotògrafs). D'aquestes adquisicions, tenim, per una banda, el *fons Surf a Vela*¹, donació per part del Sr. Panxo Pi-Suñer, director de la revista *Surf a vela*, amb 68.435 fotografies del fons de proveïdors, reportatges i competicions (any 1989 a 2003), de les quals 67.038 són fotografies digitals i 1.397 diapositives. Per altra banda, la *col·lecció Jordi Maseras*², donació del fotògraf Jordi Maseras que treballava per encàrrec en diferents publicacions: un lot de 4.017 fotografies (còpies en paper i en suport plàstic) sobre competicions, actes i altres reportatges sobre esports de vela i motor. El contacte arriba al museu a través del fotoperiodista especialitzat en nàutica esportiva, Diego Yriarte, que des de fa uns anys està actuant com a pont entre els primers productors (fotògrafs nàutics) i l'arxiu fotogràfic de l'MMB. I finalment, 9.274 fotografies (diapositives i còpies en paper) donades pel Sr. Joan-Anton Trepat. Aquest material es va fer servir en diferents oficines de premsa per donar difusió al desenvolupament de regates oceàniques, vela lleugera i competicions dels JJOO de Barcelona'92. Aquestes col·leccions ens han arribat en un estat de conservació força variat i amb uns reptes documentals diferents. D'aquestes tres col·leccions analitzarem el cas de la *col·lecció Jordi Maseras* i el *fons Surf a vela*.

Col·lecció Jordi Maseras. ©foto: Laura Covarsí

Desenvolupament del treball. Un doble repte

El tractament de fons d'aquesta mena -com els que presentem aquí-, comporta un doble repte per a qualsevol institució, museu o arxiu que tingui com a funció principal salvaguardar el patrimoni. El primer és preservar aquest patrimoni aportant les condicions i les actuacions necessàries per assegurar la seva conservació. I el segon és difondre la informació i el coneixement que conté aquest patrimoni realitzat per fotògrafs provinents d'arreu del món, dels que sabem el nom o són de procedència desconeguda. La *col·lecció Jordi Maseras* i el *fons Surf a vela* són un bon exemple de la complexitat en afrontar aquests reptes.

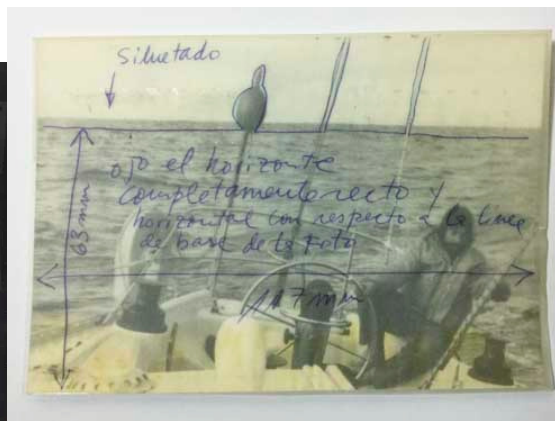
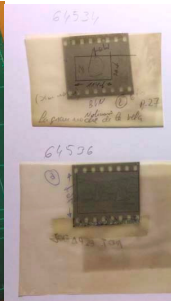
1- Primer repte: Preservar

Malgrat ser uns fons relativament moderns (entre 1970 i inicis del segle XXI), l'estat de conservació dels materials fotogràfics és preocupant. La pròpia naturalesa d'aquests fons comporta aquesta conseqüència.

La funcionalitat de les fotografies generades, adreçades a la tasca editorial i a la publicació periodística, era servir amb rapidesa i eficàcia la informació gràfica que interessava en aquell moment. Això comportava accelerar totes les tasques de processat, acabats i tractament de les fotografies, en tots els processos implicats -negatius, còpies sobre paper, transparències, fossin en blanc i negre o en color...-. El resultat eren processats ineficients sobretot en el rentat i eliminació de residus químics presents als materials (hiposulfit,...), taques d'assecat, contaminacions diverses. I un cop les imatges passaven als departaments d'edició i maquetació, les manipulacions directes sobre els materials, comportaven ditades, abrasions, talls i l'aplicació de tintes per anotacions o marques de reenquadraments (retoladors, bolígrafs...), i d'etiquetes i cintes adhesives de tota mena, propenses a degradar-se.

En resum, en la majoria de casos les imatges generades dins l'àmbit de diaris i revistes, eren fetes i pensades per a ser usades a les rotatives un sol cop, i en pocs casos la idea de preservació (obtenir unes fotografies estables i inalterables), per a proporcionar un arxiu gràfic perdurable en el temps, era prioritari. La realitat és que l'arxiu acabava sent un lloc on s'acumulaven les fotos usades, un espai generalment poc adequat (soterranis, magatzems...) i en el que les empreses editorials esmerçaven pocs recursos. I no és estrany que molts d'aquests arxius, després d'anys de deixadesa i desordre, hagin desaparegut irremediablement.

En el cas de la *col·lecció Jordi Maseras* -a qui cal agrair la iniciativa de rescatar les imatges-, l'estat de conservació no és bo. Hi ha indicis molt marcats de que la col·lecció en el seu conjunt ha estat exposada a un ambient humit en excés durant força temps. Possiblement uns baixos o un magatzem poc ventilat. Podem observar taques d'humitat i degradacions concretes que així ho indiquen. Aquest ambient humit i poc airejat ha facilitat la proliferació de fongs i també ha accelerat reaccions adverses dels residus químics que contaminen algunes còpies, provocant taques de sulfuració, canvis de to, esvaïment de les imatges, o la degradació d'elements aportats com etiquetes, cintes adhesives, o dels sobres, fundes i embolcalls usats per desar les fotografies. I el que destaca sobretot és una forta olor a sofre que impregna tot el conjunt.

Les anotacions afegides són un problema per a la preservació dels originals, però una font de valor incalculable per entendre la maquetació de les fotografies en les revistes
©foto Pep Parer

De tot el conjunt s'ha fet especial atenció als següents elements:

Còpies sobre paper Baritat FB (Pes normal -base paper-, o Doble pes -base cartolina). Els suports de paper són proclius a retenir residus químics a les seves fibres si no han tingut un bon processat. Exigia un rentat a fons amb aigua corrent per fer net o l'addició d'altres productes netejadors com l'eliminador d'hiposulfit.

Les còpies sobre base RC (Resine coated – paper plasticat) no presenten tant aquesta problemàtica. La base de paper, en ser plasticada, queda impermeable als químics del processat, però continuen quedant restes a la gelatina que aglutina els elements formadors de la imatge.

Fongs. Sobre tot presents a la capa de gelatina de transparències i diapositives i d'alguns negatius. Un excés d'humitat pot activar les espores dels fongs i cal tenir-ho present.

Etiquetes i cintes adhesives. Aquests elements estan molt presents en moltes de les còpies i transparències del fons. La degradació dels adhesius porta que migrin, taquin els elements que hi ha en contacte o acabin adherint-se on no toca.

Tintes. Moltes de les anotacions fetes a la base de les còpies, etiquetes, sobres, etc..., es dissolen amb la humitat i poden migrar tacant el que hi ha en contacte amb elles.

Imatges en color. La degradació de les imatges de revelat cromogen és present en major o menor grau tant en còpies sobre paper com en les transparències. Aquesta mena d'imatges demanen una actuació prioritària a l'hora d'emmagatzemar-les en condicions de baixa temperatura i humitat.

En el cas del *fons Surf a vela*, les aproximadament quasi 1.400 diapositives en pas universal de revelat cromogen que el formen, han arribat en un estat òptim de conservació, exceptuant alguns casos concrets. Potser el més preocupant d'aquest conjunt, -a part de la degradació i pèrdua progressiva del color inherent a tots els processos cromògens-, són els elements aportats. La pràctica totalitat de les imatges estan en marquets de diapositiva, de cartró o plàstic, i moltes tenen anotacions directes o etiquetes de diverses mides enganxades, amb informacions d'autoria, tema, data..., valiosíssimes per a documentar les imatges, però problemàtiques pel que fa a les degradacions que poden comportar. La descomposició de les masses adhesives ha fet caure etiquetes que s'han acabat dipositant sobre els suports o les emulsions d'algunes diapositives, tacant-les.

Cintes adhesives sobre els marquets de les diapositives
i la mateixa diapositiva ©foto Pep Parer

També preocupa el fet que la major part del fons està en suport digital i que malgrat ser prou recent ja presenta alguns problemes de lectura d'alguns arxius. Els tipus de formats d'imatge, els programes associats a la creació i gestió del arxius originals, l'estat dels suports..., demanen una planificació i uns equipaments determinats, cosa que dificulta encara més les feines de preservació.

Actuació

Les actuacions sobre aquests dos fons un cop quantificats, ha passat per la identificació dels processos presents i la diagnosi de degradacions, dedicant molta atenció a les degradacions actives o potencialment perilloses (fongs, acumulacions de brutícia o residus químics...), la neteja i estabilització dels suports i la protecció amb materials de conservació, i la ubicació en dipòsits amb ambient controlat.

Una de les tasques importants, dins les feines de preservació dels fons i el tractament documental de tot el conjunt ha estat la digitalització. Per assegurar al màxim la preservació del context de les peces, la digitalització no s'ha limitat només a la informació icònica de la imatge. Tant com s'ha pogut s'ha evitat reenquadraments i s'ha tendit a reproduir les còpies, negatius o transparències senceres, amb marges, bases de pel·lícules, perforacions, marques de fabricació, numeracions, etc... La informació tècnica que aporten els materials fotogràfics poden ser imprescindibles pel reconeixement i datació dels materials, i sobretot per fer previsions de durabilitat i futures degradacions.

En la digitalització dels fons s'han aplicat tècniques de reproducció i control cromàtic i formal d'alta qualitat, controlades i calibrades per complir amb els estàndards de preservació de les imatges digitals. Per evitar manipulacions forçades o situacions potencialment perilloses, s'ha evitat l'ús d'escàners i s'ha optat per la captura a partir d'una càmera digital professional, treballant en columna de reproducció i il·luminació calibrada adient a cada cas -flaix electrònic per a opacs i caixa de llum freda per a negatius i transparències-.

Digitalitzar com a mesura de preservació

2- Segon repte: Difondre

Aquest segon repte és possiblement un dels problemes més greus al que s'han d'enfrontar els arxius i centres que custodien fotografies, documentals o artístiques i que han esdevingut o poden considerar-se, patrimonials.

No cal entrar aquí en la consideració de que la fotografia en ella mateixa, és un acte de creació. Des de la simple reproducció d'un quadre o un document a la imatge més sofisticada i complexa, comporta una consciència creativa, en major o menor grau i que com a tal està subjecte a uns drets. I en fotografia conviuen drets d'autoria, drets d'imatge, drets d'explotació, drets d'ús... Masses drets. Tants drets i tant mal gestionats tradicionalment, que acaben sent un fre i un element dissuasori per a qualsevol que s'hi vulgui enfrontar. El desconeixement, la mala pràctica i l'abús per part d'alguns, han portat definitivament fons sencers, a l'ostracisme i a l'oblit.

El tema dels drets però, està demostrat que es pot resoldre amb previsió, jurisprudència (lleis) i acords entre les parts interessades (fotògrafs, creadors, institucions, empreses...). Afrontar aquest repte demana, sobre tot a les institucions públiques, un compromís clar, un esforç i una sensibilitat especial.

Centrant-nos en les institucions, l'equip encarregat de la custòdia i gestió dels fons, ha de conèixer bé els límits existents per la difusió i els usos públics o privats dels seus fons. Quan l'ocasió es dona, juntament amb l'assessorament jurídic i legal necessari, l'equip de treball ha de tenir capacitat de negociació i de diàleg amb els autors o hereus propietaris dels drets per arribar a acords.

En el cas d'autors desconeguts o amb els que no hi ha hagut cap mena de relació prèvia, cal per part de l'equip una tasca de documentació i investigació que pugui facilitar el contacte i el diàleg amb qui ostenti els drets presents. I en els casos que, malgrat els esforços en les recerques o davant de situacions inacceptables i d'abús, prendre la decisió d'apostar per el futur i posar els medis necessaris per preservar uns fons que no seran d'ús públic fins després de molts anys.

Apostar per aquesta via, com ja hem dit, demana un gran esforç i constància, de vegades d'anys. I també sensibilitat per donar valor a tot allò que es vol preservar, no només comptant en el valor econòmic o material, sinó per tot el que pot representar a nivell de coneixement, de relacions entre persones, de sentiments, de valors cívics i socials.

Preservar per difondre en un futur. Col. Jordi Maseras

Conclusions

Les institucions que, com l'MMB, salvaguarden el patrimoni fotogràfic, han de fer una tasca de pedagogia entre els fotògrafs, col·leccionistes, empreses del sector naval, etc perquè entenguin la importància de conservar i lliurar als centres que tenen recursos de preservació. Són peces clau en aquest engranatge patrimonial doncs, en definitiva, són productors de la matèria prima que ajudarà sens dubte a escriure la història marítima. Les institucions obren les portes per acollir fons de revistes i de mitjans de comunicació que tenen un alt risc de pèrdua. Tanmateix ingressen en unes condicions de conservació no sempre òptimes, molt desordenats i sovint sense cap tipus de cessió de drets per part dels autors. Però que cal preservar, documentar i difondre en un futur.

Per altra banda, amb aquesta experiència també volem destacar la importància de la "feina en equip" entre tècnics de les institucions, professionals de la conservació i la digitalització que fa que prenguem decisions davant la complexitat d'un fons.

Amb la voluntat de donar un servei útil a la societat, tant la *col·lecció Jordi Maseras com Surf a Vela*, s'han tractat sabent que actualment tindran un ús molt restringit. S'han aplicat les mesures de preservació esmentades, i s'ha començat a documentar-les amb l'ajut dels donants (és molt important fer-ho ara que tenen la predisposició doncs es pot extreure el màxim d'informació documental: dades tècniques dels vaixells, en quina revista s'han publicat, nom de la competició o dels personatges retratats, etc.), per a explotar-les en un futur.

¹ <http://arxiufotograficmmb.blogspot.com.es/2014/03/colleccio-de-fotografies-de-la-revista.html>

² <http://arxiufotograficmmb.blogspot.com.es/2014/01/donacio-del-fotograf-jordi-maseras.html>